

Göran Ahrne är professor i sociologi vid Stockholms universitet och också verksam som forskare vid Score (Stockholm Center for Organizational Research). Han har under senare år publicerat ett antal böcker och artiklar inom ämnesområdet samhällsteori och organisationsteori, bland annat om stater som organisationer och om samhällsförändring och organisationsförändring. För närvarande arbetar han på en bok om metaorganisationer och globalisering. Han har också ett projekt om vänskapens former.

Göran Ahrne

Upptäckten av det globala

Om begreppet globalisering

Det kommer inte längre så många böcker som handlar om globalisering eller åtminstone inte som har begreppet globalisering i sin titel. Det var under IT-boomen och det vansinnigt upphaussade millennieskiftet som det var högkonjunktur även för böcker om globalisering. IT-boomen förvandlades till en bubbla som sprack. Hur är det med globaliseringen, var det också en bubbla?

Anthony Giddens var som vanligt trendkänslig. I sin bok *Consequences of Modernity* var han en av de allra första mer kända sociologerna som introducerade begreppet globalisering och till och med på ett ganska bra sätt (se nedan). Men det kom flera andra böcker i början av 1990-talet (Featherstone 1990, Sklair 1991 t ex). Roland Robertsons bok med titeln *Globalization* kom 1992. Men den verkliga boomen kom som sagt i slutet av 90-talet då ”alla” skrev en bok om globalisering (t ex Bauman 2000, Beck 1998). Till och med Jürgen Habermas tog upp temat, fast han talade om ”den postnationella konstellationen” (Habermas 1998). Däremot var George Ritzer sent ute med sin bok *The Globalization of Nothing* som kom först 2004.

Och idag finns det en kritik mot själva begreppet globalisering även bland dem som är intresserade av frågeställningen och man pratar hellre om det ”transnationella”. Begreppet introducerades förmodligen av Ulf Hannerz i boken *Transnational Connections* från 1996. Utgångspunkten för honom är den vaga användningen av globalisering för allt, som han säger, som på något sätt överskrider nationsgränserna. Därför föreslår han att man istället ska använda det försiktigare begreppet ”transnational”. Det är överdrivet att tala om globalisering när det inte handlar om processer som sträcker sig över hela världen. Och med begreppet ”transnationellt” kan man ändå framhålla att det handlar om processer som överskrider gränser mellan nationer eller ”samhällen” (Djelic och Sahlin Andersson 2006).

För mig framstår det dock som en onödig försiktighet och jag tycker gott att vi kan tala om globalisering. Och jag tycker också att Giddens (1990: 64) enkla definition är användbar: ”the intensification of worldwide social relations which link distant localities in such a way that local happenings are shaped by events occurring many miles away and vice versa”. Den kan gärna kombineras med Scholtes (2000: 41) beskrivning av ”a significant change in the the organization of social space”.

Behövs det nya begrepp?

Under de senaste 20 åren eller så har det introducerats en hel mängd nya begrepp i den samhällsvetenskapliga terminologin. Några exempel är diskurs, social konstruktion, post-modernism, narrativ, post-fordism. Många av oss som sysslat med sociologi sedan sextioalet har ofta skakat på huvudet och undrat över vad som är nytt med dessa begrepp. Är inte diskurs detsamma som ideologi och är inte diskursanalys bara ett mer spännande ord för innehållsanalys? Och är det inte självklart att samhället är socialt konstruerat, vad skulle det annars vara? När det gäller begreppet eller tanken om globalisering är det dock tvärtom. Tanken om globalisering är av största betydelse för sociologin och för all samhällsvetenskap för den delen och har förändrat villkoren för sociologiska förklaringar och förståelsen av samhällsliga processer. Därmed inte sagt att all forskning måste ha ett globaliseringsperspektiv.

Innebörden av globalisering

Först måste jag dock säga något om vad globalisering inte är. Det finns och har funnits många överdrivna föreställningar både om vad globalisering skulle innebära och vilka hot den skulle medföra. På så vis är det förstäligt om det finns en viss skepsis mot pratet om globalisering.

Globalisering är inte en ny teori eller ett nytt paradigm. Det är inte någon sammanhängande teori som kan förklara allting som många till exempel trodde om marxismen när den introducerades i modern samhällsvetenskap på 1960-talet. Ändå leder själva tanken om globalisering till en kritik av en hel del traditionell sociologisk och samhällsvetenskaplig teori. De som har skrivit om globalisering står för en mängd olika teoretiska inriktningar. Många böcker om globalisering är förvånansvärt empiriskt inriktade och handlar mycket om ökade kommunikationer eller migration och världshandel. De inleds ofta med specifika iakttagelser och exempel på uttryck för en globalisering av vardagslivet (se t ex Hannerz 1996, Baumann 2000, Thörn 2002, Ritzer 2004).

Men det här med globalisering kan inte heller bestämmas empiriskt som något som skulle ha inträffat under de senaste tjugo eller tjugofem åren. Och det globala är definitivt inte någon ny era eller tidsålder, som har hävdats av somliga (Albrow 1996). Många tycks koppla ihop globalisering med ett nytt samhällsstadium som till exempel ett post-industriellt eller post-modernt samhälle eller ett nätverkssamhälle (Castels 1996). Tvärtom skulle jag vilja säga att tanken om globalisering är ett upphävande av övningen att kategorisera olika samhällen med olika tillstånd, antingen det handlar om ovanstående begrepp eller den onödiga diskussionen om olika moderniteter eller senmodernitet eller de gamla vanliga samhällstyperna som jordbrukssamhälle eller industrisamhälle. Hur skulle man kunna kategorisera världen idag med något av dessa begrepp? Kanske skulle jordbrukssamhälle passa bäst eller möjligen industrisamhälle. Då skulle globaliseringen gå bakåt så att säga. Nej, alla sådana försök blir lika absurda.

Visserligen innehåller många böcker om globalisering längre eller kortare avsnitt om empiriska och historiska händelser som associeras med globalisering. J. A. Scholte (2000) har i sin översiktliga bok långa listor på sådana fenomen som börjar med den första världsutställningen 1851 och sedan räknar upp ökningen av mobiltelefoner och TV-apparater i världen och utvecklingen av olika bankverksamheter. Och visst, hela diskussionen av det här med globalisering hänger samman med en teknisk utveckling och ökade kommunikationer, allt från flyg till Internet. Men det är inte kärnan i det globala utan det är denna utveckling som har möjliggjort *upptäckten av det globala*. Ändå har de förändringar i kommunikationer och annat som förknippas med globalisering stor betydelse för vad som händer i världen idag.

Det finns en hel del kritik mot tanken om globalisering. Mest känd är boken *Globalization in Question* av Paul Hirst och Grahame Thompson som med hjälp av ekonomisk statistik på ett ofta ganska rimligt sätt ifrågasätter om de senaste decennierna verkligen varit de mest globala i termer av internationell handel och migration. Tvärtom visar de att man skulle kunna se slutet av 1800-talet som en mer global period. Jag tror att Hirst och Thompson kan ha rätt i en hel del av sin kritik. Men eftersom tanken om globalisering inte i grunden är ett empiriskt fenomen så förtar inte deras kritik kraften i tanken om globalisering. Det går inte att fastställa när och hur någon globalisering började eller blev dominerande. Det handlar inte om någon "tipping point" och någon tidpunkt när man skulle kunna säga att nu inträder den globala eran. Ibland stöter man på en sådan diskussion, men den är enligt min mening fruktlös. Robertsson (1992:7), som ursprungligen är religionssociolog, uttrycker sig tydligt och bra i inledningen till sin bok *Globalization*: "overall processes of globalization (and sometimes deglobalization) are at least as old as the rise of the so-called world religions two thousand and more years ago".

Nu kanske jag riskerar att ta i lite för hårt, men för mig framstår upptäckten av och insikten om det globala som en kopernikansk revolution inom samhällsvetenskapen. Det är därför man ska tala om just en upptäckt. Nu har vi äntligen insett att världen hänger samman och att samhällsprocesser över hela jorden är sammankopplade med varandra. Och det har de alltid varit. Men nu har det blivit så tydligt att det är svårt att undvika att se det. När man under 1500-talet började tala om att jorden kretsade runt solen hade det inte skett någon revolution i universum och det var ingen ny astronomisk epok. Allt var som förut, men några började se det på ett annat sätt.

Den "globala revolutionen" (om uttrycket tillåts) innebär att staten inte längre kan ses som mittpunkten i samhället och det som samhället kretsar kring. En stat är inget eget universum med en egen himmel utan en stat bland andra stater. Vi måste sluta att tala om staten i singularis och istället tala om stater. En stat är inte ensam. Allt det som definieras som en stat skulle vara omöjligt att upprätta om det bara fanns en stat. Då skulle det inte behövas några gränser. Gränser bevakas från båda sidor. Stater hjälper varandra att kontrollera medborgarna och hindra dem från att flytta. Stater är en typ av organisationer som har uppkommit i konkurrens med varandra (jfr Tilly 1992), och utvecklats i komplicerade samspel med varandra och lånat regenter av varandra. Men staterna försvinner inte heller med globaliseringen.

Kritiken av samhällsbegreppet

För mig är den viktigaste insikten med upptäckten av det globala kritiken av det traditionella samhällsbegreppet och axiomet att en stat skulle utgöra ett avgränsat samhällssystem.

Det är inte bara så att globala processer korsar nations- och samhällsgränser, de upphäver dem. Det finns inget särskilt svenskt eller norskt eller Nya Zeeländskt samhälle. Lika lite som det finns en svensk natur finns det ett svenskt samhälle. Det finns björkar och tallar och granar i många andra länder precis som det finns fackföreningar och familjer och företag i många (de flesta) andra länder. Det som man möjligen skulle kunna kalla svenskt är kombinationen av björkar, tallar och granar som skiljer sig från kombinationen av björkar, tallar och granar i Ryssland. Men denna kombination skiljer sig också mellan södra och norra Sverige. Precis som kombinationen av företag, familjer och fackföreningar skiljer sig mellan norra och södra Sverige eller mellan små och stora städer. Och kanske är storstäder i många länder mer lika varandra än de är lika småstäder i samma land. Varför skulle vi tro att den geografiska yta som begränsas av en stat skulle vara en samhällselig enhet?

Det är inte säkert att vi hade haft några fackföreningar alls i Sverige om inte kunskapen om fackföreningar och hur de skulle organiseras hade hämtats eller förts till Sverige från andra länder och de hade absolut inte bildats vid de tidpunkter som de bildades och därmed sett ut på ett annat sätt. Fackföreningar är inte något som uppkommer av sig själva i ett "samhälle" vid ett speciellt utvecklingskede. De svenska folkrörelserna kan inte ha en svensk förklaring. Det var de tidigare samhällsvetarna mer medvetna om, se till exempel E. H. Thörnbergs bok *Sverige i Amerikan. Amerika i Sverige* från 1938. Samma sak kan sägas om kapitalismen eller företagen i Sverige (jfr Therborn 1989) eller för den delen fotboll eller basketboll. Möjligen kan innebandy ha en svensk förklaring (se Ahrne och Papakostas 2002). Hur det sociala landskapet gestaltat sig och förändrats måste förklaras utifrån Sveriges läge i världen; i vilken ordning och vid vilka tidpunkter olika sociala processer, institutioner och organisationer har sammanfallit här.

Kritiken mot samhällsbegreppet har formulerats på flera olika sätt. En första kritik kom från historiskt inriktade sociologer som Charles Tilly (1984) och Immanuel Wallerstein (1986). Fast Tilly har aldrig talat om globalisering och Wallersteins "world system theory" har kritiserats för att vara allt för västcentrerad (se t ex Frank 1998). Peter Wagner (2001:144) framhåller i sin kritik av samhällsbegreppet hur sociologins historiska utveckling som en vetenskaplig disciplin kom att sammanfalla med "a period of conscious attempts to nationalise social practices". Och den sociologiska praktiken, såväl den teoretiska som den empiriska, kom på ett olyckligt sätt att inriktas på studiet av enskilda "samhällen". Detta var särskilt påtagligt under de femtio åren från efter första världskriget till in på 1970-talet (jfr Robertson 2003).

Denna insikt borde också leda till en omtolkning av den sociologiska teoriutvecklingen. Man kan inte längre se de teoretiska synteser som utformades i början av 1980-talet av till exempel Anthony Giddens eller Jürgen Habermas som brytningar

med den tidigare funktionalismen. Tvärtom är de slutet på en period som startade med Parsons. Med dessa teoretiska synteser öppnades inte någon ny utan avslutas istället en diskussion inom den sociologi som byggde på tanken om avskilda samhällssystem (Coniavitis och Ahrne 2006).

Men kritiken av samhällsbegreppet innebär inte att förespråka sociologiska förklaringar som bygger på individers handlingar, en global individualism. Istället kan vi se hur människors handlingar kanaliseras och filtreras i olika former av kollektiv handling: i organisationer, i rörelser eller i nätverk. Och människors värderingar och sätt att se på varandra formas av kulturer, institutioner eller diskurser av olika slag. Detta kan vi kalla samhälle. Men varken organisationer och nätverk eller kulturer och institutioner sammanfaller med specifika samhällssystem utan bildar olika mer eller mindre globala mönster som kan förflytta sig och dessutom överlappa varandra. Teoretiskt borde upptäckten av det globala enligt min mening leda i riktning mot en relationell analys (Emirbayer 1997, Tilly 1998).

Sociala processer sker och har alltid skett i relationer mellan parallella processer mellan stater och andra mer eller mindre globala organisationer. Den territoriella utsträckningen av sådana relationer är inte given på förhand. Och man kan varken tala om endogena eller exogena processer. Det vi kan se är inte längre de tänkta vertikala relationerna mellan stat och samhälle utan en mängd horisontella relationer mellan organisationer och rörelser av olika slag. Att relationerna är horisontella innebär dock inte att det skulle handla om jämlika och symmetriska utbytesrelationer. Även i horisontella relationer kan det finnas större eller mindre maktskillnader. Maktskillnader kan till och med bli tydligare när vi ser dem som horisontella relationer genom att de ofta förlorar sina förgivettagna legala och legitima grunder.

Betydelsen av ”upptäckten av det globala”, menar jag ligger främst i det som jag beskrivit ovan, att sociologer äntligen tvingats inse att det inte finns några isolerade samhällen och att den mänskliga världen alltid hängt samman och att inga samhällen har börjat från början. Upptäckten av det globala kan förhoppningsvis få oss att förstå att det alltid varit fel att tänka sig världen som ett antal avgränsade stadier som befann sig i olika faser. Idag är det mer fel än någonsin.

Globaliseringens paradoxer

Under en stor del av ”det korta 1900-talet” (1914 – 1991) har det ändå varit möjligt att hjälpligt bedriva sociologisk och annan samhällsvetenskaplig forskning som om det fanns avgränsade samhällen. Men i och med den intensifierade globalisering som skett under senare år (de senaste 20–40 åren kanske) är det inte, eller åtminstone borde det inte, vara möjligt. Den ”samhällssystemcentrerade världsbilden” har spelat ut sin roll.

Men de myter som finns om globaliseringen har till en del uppstått som negationer av denna modell, vilket också leder fel. Globaliseringen innebär långt ifrån en ökande frihet, gränslöshet eller att människor kommer närmare varandra och att kulturer kan leva sida vid sida utan att påverka varandra. Man kan tala om globaliseringens paradoxer.

Istället för gränslöshet leder den intensifierade globaliseringen till fler gränser. Eftersom människor har tekniska möjligheter att resa och vara mer rörliga än tidigare uppstår det förmodligen fler gränser och människor passerar i sitt vardagsliv betydligt fler gränser än tidigare: stater, bostadsområden, arbetsplatser, daghem, turistanläggningar krogar alla har gränser. Gränser dras om, somlig försvinner men andra byggs upp. Berlinmuren revs men nu byggs det nya barriärer på många håll i världen. Allt fler platser övervakas minutiöst.

Man brukar tala om att globalisering innebär att världen krymper. Världens olika maktcentra har mer kontakter och är mer sammanflätade än tidigare. Men istället verkar människors vardagsverklighet utvidgas och fragmenteras. Människor reser mer och passerar fler gränser. Inte minst Internet bidrar till att människors relationer sträcker sig över längre geografiska avstånd. Det är knappast heller så att kulturer smälter samman och blir mer enhetliga. Man kan snarare se tendenser till att det uppstår en konkurrens mellan kulturer, som gör att de måste profilera sig för att kunna överleva. I den globala världen finns inte heller några majoritetsbefolkningar utan här tillhör alla en etnisk minoritet.

Globaliseringen sker inte på samma sätt överallt och allt globaliseras inte i samma takt. Globaliseringen innebär en omkastning i betydelse och tempo för olika samhällsinstitutioner. En av globaliseringens stora vinnare är idrotten och idrottens organisationer har blivit allt mer självständiga aktörer som spelar ut stater mot varandra t ex om att få arrangera olympiska spel eller världsmästerskap.

En av globaliseringens myter är att stater skulle självdö och tyna bort. Så är det ju inte. Men staters uppgifter förändras och deras makt beskärs. Stater är fastlåsta i sina territorier och har svårt att bli globala på samma sätt som företag. Men företag sprider sig inte heller över hela världen utan de har en tendens att samlas i täta konstellationer i "global cities" (Sassen 2001).

Den traditionella partipolitiken som är tätt knuten till staters makt har också stora svårigheter att bli global (Ahrne, Rydgren och Sörbom 2005). Stater och traditionell politik hamnar på efterkälken. Som ett substitut för partipolitik sätter somliga sitt hopp till nya globala sociala rörelser. I motsats till politiska partier är dock det typiska för sociala rörelser att de ägnar sig åt en speciell fråga (t ex fred, kvinnofrågan, mänskliga rättigheter). I sociala rörelser blir det politiska smalare även om de i gengäld kan sträcka sig över och mellan statsgränser.

Eftersom stater sitter fast i sina territorier men det ändå finns en efterfrågan på globala regler uppstår det nya former av regelsättande för att till exempel reglera förhållandet mellan företag. Det utvecklas en global affärsjuridik som inte är beroende av staters legitimitet eller ingripanden (Braithwaite och Drahos 2000, Morgan 2006). Många av dessa globala reglerare är organiserade som metaorganisationer, dvs organisationer som har andra organisationer som medlemmar. Några är väl kända, som t ex WTO eller IMF, men det finns tusentals sådana globala metaorganisationer som verkar i det tysta. Det kan gälla allt från UPU (Universal postal Union) och ICC (International Chamber of Commerce) till EPA (European Parking Association) (Ahrne och Brunsson 2006). Globaliseringen är mer ordnad och organiserad än man ofta föreställer sig.

Sådana globala metaorganisationer ägnar sig, precis som sociala rörelser, åt smala områden men sträcker sig istället över stora delar av världen. De överskrider och bryter sig loss från den statliga regleringen. Metaorganisationer bildar långa korridorer av ordning som sträcker sig över stora delar av världen. Staters gränser gjorde världen rutig, men med dessa metaorganisationer håller detta ruttmönster på att överskuggas av metaorganisationernas smala ränder. Det intressanta är att sådana metaorganisationer passar ihop med de nya sociala rörelserna som också är randiga. Och World Social Forum som hölls första gången i Porto Allegro i Brasilien år 2001 arrangerades som en motpol till World Economic Forum som pågick samtidigt i Davos.

Referenser

- Ahrne, G. & Papakostas, A. (2002) *Organisationer, samhälle och globalisering. Tröghe-
tens mekanismer och förnyelsens förutsättningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Ahrne, G., Rydgren, J., Sörbom, A. (2005) *Politics and Globalization: Bringing Parties
In*. Score rapportserie 2005:7. Stockholms universitet.
- Ahrne, G. & Brunsson, N. (2006) "Organizing the world" s 74–94 i Djelic, M. &
Sahlin-Andersson, K. (red.) *Transnational Governance. Institutional Dynamics of
Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Albrow, M. (1996) *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*. Cambridge:
Polity.
- Bauman, Z. (2000) *Globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Beck, U. (1998) *Vad innebär globaliseringen? Missuppfattningar och möjliga politiska
svar*. Göteborg: Daidalos.
- Braithwaite, J. & Drahos, P. (2000) *Global Business Regulation*. Cambridge: Cam-
bridge University Press.
- Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Coniavitis, T. & Ahrne, G. (2006) *Samhälle, globalisering och generell sociologisk teori*.
Department of Sociology Working Paper Series No 6. Stockholms universitet.
- Djelic, M. & Sahlin-Andersson, K. (2006) "Introduction: A world of governance:
The rise of transnational regulation" s 1 – 30 i Djelic, M. & Sahlin-Andersson, K.
(red.) *Transnational Governance. Institutional Dynamics of Regulation*. Cambridge:
Cambridge University Press.
- Emirbayer, M. (1997) "Manifesto for a Relational Sociology", *American Journal of So-
ciology*, 103 (2):281-317.
- Featherstone, M. (1990) *Global Culture*. London: Sage.
- Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Frank, A. G. (1998) *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley: University
of California Press.
- Habermas, J. (1999) *Den postnationella konstellationen*. Göteborg: Daidalos.
- Hannerz, U. (1996) *Transnational Connections. Culture, People, Places*. London:
Routledge.
- Hirst, P. & Thompson, G. (1999) *Globalization in Question*. 2nd edition. Cambridge:
Polity.

- Morgan, G. (2006) "Transnational actors, transnational institutions, transnational spaces: The role of law firms in the internationalization of competition regulation" s 139 – 160 i Djelic, M. & Sahlin-Andersson, K. (red.) *Transnational Governance. Institutional Dynamics of Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ritzer, G. (2004) *The Globalization of Nothing*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Robertson, R. (1992) *Globalization. Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Robertson, R. (2003) "Globalization and sociological theory", s 291 – 308 i Robertson, R. & White, K. E. (red.) *Globalization. Critical Concepts in Sociology*. London: Routledge.
- Sassen, S. (2001) *The Global City*. 2nd edition. Princeton: Princeton University Press.
- Scholte, J. A. (2000) *Globalization. A critical introduction*. Basingstoke: Palgrave.
- Sklair, L. (1991) *Sociology of the Global System*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Therborn, G. (1989) *Borgarklass och byråkrati i Sverige*. Lund: Arkiv.
- Thörn, H. (2002) *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Thörnberg, E. H. (1938) *Sverige i Amerika. Amerika i Sverige. Folkvandring och folkväckelse*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Tilly, C. (1984) *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage Foundation.
- Tilly, C. (1992) *Coercion, Capital, and European States, AD 990 – 1992*. Cambridge, MA: Basil Blackwell.
- Tilly, C. (1998) *Durable Inequality*. Berkeley: University of California Press.
- Wagner, P. (2001) *A History and Theory of the Social Sciences*. London: Sage.
- Wallerstein, I. (1986) "Societal development, or development of the world-system", *International Sociology*, 1(1): 3-17.